

ЯК ОСЯГНУТИ «ТЕРНИ» І «ЗІРКИ» ІВАНА БАГРЯНОГО

КУЦЕВОЛ О. «Народився він для бою...» (Вивчення творчості Івана Багряного в школі)

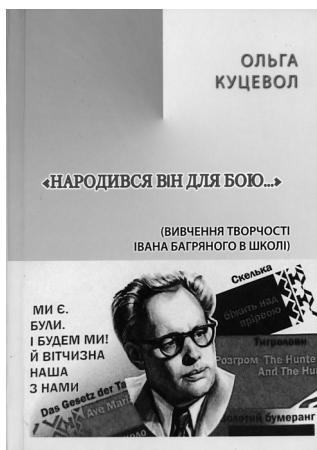
/ О.Куцевол. – Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2011.

Своїм життям і творчістю Іван Багряний належить до найбільш масштабних постатей в українській літературі ХХ ст. Письменника цілком доречно визначити як людину-епоху або символ своєї доби. І хоча Іван Багряний ніколи не був на владних вершинах, його варто залічити до тих, хто формує майбутнє своєї країни. Виходячи з теорії елітарності, яка засвідчує наявність у кожного народу двох еліт – формальної (політики, чиновники, одержавлена інтелігенція) і неформальної (ті, хто має моральний авторитет – наприклад, культурні чи релігійні діячі), можна констатувати: митець належить до другої, тобто до тієї частини провідної верстви, яка має духовний вплив на суспільство завдяки своєму високому прикладу, цінностям, що стверджені власним життям.

У посібникові, присвяченому вивченню творчості Івана Багряного, на наш погляд, якраз і треба акцентувати те, що мова ведеться про людину, яка стала однією з найпомітніших величин в українській літературі ХХ ст. і неординарною постаттю у вітчизняній історії цього часу. Ольга Куцевол взяла саме такий орієнтир, пропонуючи сучасній школі власну версію вивчення життя і творчості цього письменника.

У цілому оцінюючи посібник «Народився він для бою...», треба зазначити, що книжка цікава в декількох аспектах: інформативному, оскільки в ньому сконцентрована значна кількість яскравого фактажу з життя Івана Багряного, дидактичному, адже запропонована широка система роботи, спрямована на осягнення учнями феномену письменника у процесі урочної та позаурочної діяльності, міждисциплінарному, бо залучено не тільки літературний, а й багатий історичний матеріал.

О.Куцевол обрала відповідний сучасному шкільному курсу української літератури принцип композиційного структурування посібника. Відповідно до чинної

програми авторка присвятила окремі розділи посібника романам «Тигролови» (9-й кл.) та «Огненне коло» (11-й кл.). Є частина, в якій представлена модель позакласної роботи на основі творчості письменника.

У посібнику простежується контекстний підхід, коли багатий біографічний, суспільно-історичний фактаж використовується як спосіб прояснення особливостей художньої творчості Багряного. Обравши хронологічний принцип викладу життєпису митця як загальну схему презентації, О.Куцевол водночас висвітлює цілу низку важливих тем, зокрема: «Іван Багряний у контексті українського літературного процесу ХХ ст.», «Іван Багряний і репресивна система сталінізму», «Іван Багряний – в'язень», «Письменник під час Другої світової війни», «Участь Багряного в українському національно-визвольному русі 40-х років ХХ ст.», «Стосунки митця з родиною», «Еміграційні поневір'яння» та ін. Усі названі біографічні аспекти подані виразно, навіть емоційно загострено. Цьому сприяє проблемно-діалогічний спосіб викладу матеріалу, коли оцінка життєвих фактів озвучена з двох протилежних позицій. Імітація полеміки між прихильником Багряного і ворожим до нього голосом дає можливість відтворити на уроці ту ідеологічно конфліктну атмосферу, в якій довелося жити письменникові, зазнаючи часом діаметрально про-

тилежних ставлень і до своєї особистості, і до творчої спадщини. Асоціювати існування митця в таких умовах з дантовими колами пекла досить легко, особливо якщо взяти до уваги зміст роману «Сад Гетсиманський». Атмосфера цього тексту відчутно накладається на те, як О.Куцевол бачить життя Івана Багряного і відповідно намагається презентувати у своїй книжці. Автобіографічний характер багатьох творів письменника (і тут мова не тільки про «Сад Гетсиманський», а й про такі романи, як «Тигролови» чи «Людина біжить над прірвою»), їхній неоромантичний та екзистенціалістський дух дають змогу уявляти митця людиною, що не раз була на межі життя і смерті, демонструвала стоїцизм, долала ті небезпеки, що ставали загрозливим викликом для неї. Драматизм, яким відзначається зміст біографічного матеріалу, на наш погляд, є найбільш вдалою тональністю, аби створити на уроці літератури емоційну атмосферу, суголосну життєвим випробуванням Івана Багряного.

Видається цінним у посібнику й багатоаспектний підхід, застосований до вивчення літературних творів. Дидактичний потенціал цього методичного джерела, на нашу думку, значно більший, ніж той ресурс навчальних можливостей, які вдається реалізувати під час занять, відведених у шкільних програмах для аналізу романів письменника. Це, безперечно, також позитив. Виходячи з власної педагогічної ситуації (аналітичний рівень учнів певного класу, наявність у школі текстувального матеріалу, профіль класу), кожен учитель за допомогою посібника зможе адаптувати для себе той варіант роботи, який найбільш прийнятний для нього і школярів.

О.Куцевол використовує елементи послідовного, пообразного, проблемно-тематичного, жанрового, стильового аналізу. У такий спосіб вона досягає всеохопності в осмисленні романів Багря-

ного, створює напрями для текстуальних спостережень, які доцільно здійснити під час проведення відповідних занять. Зокрема, у запропонованій методиці вивчення роману «Тигролови» привертають увагу кілька моментів. Один із них – спосіб подачі історії написання твору. Ця біографічна довідка покликана розкрити екстремальні фізичні та психологічні умови, в яких перебував письменник, дати учням і вчителів можливість усвідомити внутрішні мотиви митця, які стимулювали його написати текст у максимально стислі строки. Увага до авторської свідомості дає змогу пов'язати біографічний контекст із характером зображення романної дійсності. Аналогічна схема застосовується в посібнику не раз. Автобіографічний підхід простежується і стосовно інших творів письменника – романів «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою».

На окреме слово заслуговує один із ключових моментів методики навчання літератури – текстуальна робота. Авторка запропонувала цілу низку способів, які допоможуть заглибити школярів у словесну тканину творів, забезпечити усвідомлення особливостей зображеного, емоційно сприйняти художні картини. Це різноманітні методи і прийоми, націлені на поглиблене осмислення тексту юними дослідниками. Корисними будуть історичні, біографічні, теоретичні коментарі до творів. Ефективні в навчальному процесі метод «аперцепції – інтеракції», мета якого – стимулювати особистісну позицію учня-читача у сприйнятті художнього матеріалу, в осмисленні прочитаного; рольова гра «Сповідь літературного героя» з проекцією долі та психологічних переживань героя на внутрішній світ школяра; методи «Акваріум» та «Мозковий штурм», які активізують дискусійний аспект в обговоренні тексту, розвивають критичне мислення, здатність знаходити переконливі аргументи, використовувати їх для доведення власної думки. Гостропроблемний, полемічний характер осягнення романів письменника, коли зіставляються різні погляди на тексти та змальовані в них події, а

школярі долучаються до розв'язання непростих дослідницько-аналітичних завдань, даючи відповіді на питання літературознавчого та філософсько-світоглядного змісту, застосування широкої інтеграції у вивченні української літератури та історії – це базові підходи О.Куцевол щодо організації процесу осмислення феномену творчості Івана Багряного на тлі трагічної доби ХХ ст. З усього видно, що авторка посібника виконала значний обсяг пошукової роботи, щоб створити масштабну картину, яка охоплює суспільно-політичні, морально-етичні, духовно-культурні аспекти, й у комплексі вивести учнів на оцінку постаті митця як неординарної людської і творчої особистості.

Означені методико-літературознавчі особливості застосовні не тільки до урочної, а й до позакласної роботи. Крім «Тигроловів» та «Огненного кола», які представлені у шкільних програмах для 9-го та 11-го класів, О.Куцевол розглядає і два інші визначні романи – «Сад Гетсиманський» та «Людина біжить над прірвою», пропонуючи сучасній школі методіку вивчення майже всіх найбільших творів Івана Багряного. Тут також простежується проблемність як ключовий авторський прийом, що активізує інтелектуальну та емоційну діяльність школярів. Хочеться процитувати те, як вдало авторка словами письменника формулює тему літературного диспуту за романом «Сад Гетсиманський»: «Людина – це найвеличніша з усіх істот. Людина – це найнещадніша з усіх істот. Людина – це найпідліша з усіх істот». Заняття під таким кутом зору підведе учнів до осмислення зображеної у художньому творі людської особистості в ракурсі кожної із трьох сентенцій. Відкривається широкий простір для різних суджень старшокласників, для дискусії, для розуміння позиції письменника і для вироблення власної позиції. Це відповідає психологічним потребам учнів юнацького віку, яким просто репродукувати прочитане вже недостатньо, їм хочеться спиратися на художній матеріал

у виробленні особистісної системи цінностей, шукати в ньому відповіді на животрепетні питання людського існування.

Екзистенціалістський аналіз творів Івана Багряного продовжується під час розгляду роману «Людина біжить над прірвою» на засіданні літературного гуртка. Виразна антропоцентрична версія прочитання, запропонована школярам, відповідає і проблемно-тематичному наповненню тексту, і ключовим світоглядним зацікавленням старшокласників. У випадку вивчення цього твору, як і для решти розглянутих романів, вдало спрацьовує вміння автора посібника віднаходити в літературному матеріалі ту внутрішню «пружину», конфліктну зону, аналіз якої може активізувати учнів, породити небайдужість у ставленні до художнього твору.

Значним навчальним, розвивальним і виховним потенціалом наділені й багато допоміжних рубрик посібника, зокрема: «З архіву музи Клію», «Путівник читача», «Літературний твір "...у дзеркалі критики"», «Цікаво знати», «Поетична сторінка». Кожна з них вносить у книжку окремий корисний для вчителів-практиків аспект. Тут словесники знайдуть матеріали і для лекційних, і для діалогічних форм проведення занять. В одних випадках це допоможе наповнити слово вчителя ґрунтовним змістом, в інших – створити проблемні ситуації, викликати учнів на відверту розмову.

Узагальнюючи сказане, варто зазначити: навчальний посібник О.Куцевол «"Народився він для бою..." (Вивчення творчості Івана Багряного в школі)» є цінним для сучасної школи виданням, прикметна особливість якого – максимальне врахування художнього потенціалу літературного доробку письменника. Він націлює вчителя та учнів на осягнення духовного виміру митця. Це своєрідний путівник крізь «терни» життєвого шляху до «зірок» художнього злету Івана Багряного.

Юрій БОНДАРЕНКО,
професор Ніжинського
державного університету
ім. Миколи Гоголя